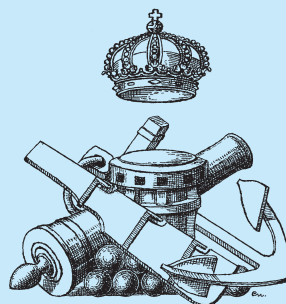

*Bokrecension över "Det Svenska Ubåtskriget"
skriven av Ola Tunander*

Av Per Andersson

KUNGL. ÖRLOGSMANNASÄLLSKAPET
SVERIGES MARINA AKADEMI

Särtryck ur *Tidskrift i Sjöväsendet* N:r 1 2020
Sidorna 87-93

Överstelöjtnant (PA) Per Andersson verkade de sista 20 åren av sin aktiva karriär inom underrättelseområdet. Han arbetade bland annat i den marina analysgruppen och biträdde både Ubåtskommissionen 1995 och Ubåtsutredningen 2001 med underlag i ubåtsfrågan. Efter pension ingick han också i FOKK särskilda arbetsgrupp om undervattensverksamhet riktad mot Sverige.

Bokrecension över "Det Svenska Ubåtskriget" skriven av Ola Tunander

*Antal sidor 415. Utgivningsdatum 2019-11-21. Förlag Medströms Bokförlag.
ISBN 9789173291408*

Ola Tunander har utkommit med en ny bok "Det svenska Ubåtskriget" på Medströms Bokförlag. Detta är den fjärde boken i detta ämne som författaren har publicerat. Boken är upplagd som en forskningsrapport och omfattar 415 sidor, inkl. en omfattande notapparat på 38 sidor.

Bokens innehåll

Den genomgående tesen i den nu föreliggande boken, och till del även i de tidigare böckerna, är att det var västmakterna som kränkte Sverige under hela Kalla Kriget samt tiden därefter. Detta skall ha gjorts i en hemlig samverkan med ett mindre antal svenska marinofficerare med hög ställning och placering. Dessa skall ha haft direktkontakter med sina motsvarigheter i olika västländer såsom dåvarande Västtyskland sedermera Tyskland, Storbritannien och USA. Detta har i boken kallats den *Svenska Dubbla Staten*. Dessutom skall verksamheten ha skett bakom ryggen på Sveriges politiska ledning och därtill ha pågått i många år.

Västmakterna, och då främst Storbritannien och USA, ska dessutom i sina hemliga operationer ha utnyttjat olika typer av bl.a. mindre italienska ubåtar vilka transporterats dolt i modifierade tank- eller lastfartyg och i vissa fall på däck på större brittiska ubåtar.

Ola Tunander framför i boken, i likhet med tidigare inlägg i debatten under flera år, tesen om att det var italienska Cosmos-ubåtar och dykartransporthjälpmedel som användes av USA för kränkningar av vårt sjöterritorium. Detta för att USA:s egen inblandning och ledning av undervattensoperationerna mot Sverige under 1980 talet inte skulle avslöjas

om de upptäcktes. Ubåtarna skulle användas bland annat för att lägga ut och serva ett stort hemligt hydrofonsystem vilket skulle ha lagts ut av USA i svenska vatten längs östersjökusten.

Sovjetunionen, och sedermera Ryssland, ska också till viss del ha kränkt Sverige, men bara på territorialhavet och aldrig på inre vatten i våra skärgårdar.

Recension

Inledningsvis bör nämnas att Ola Tunanders deltagande i Ubåtsutredningen under Rolf Ekéus endast bestod av en kortare period inledningsvis. Han utgick ur utredningen under maj 2001 och var således inte med till slutet av Ubåtsutredningen. MUST fick uppgiften att informera Ubåtsutredningen inom olika områden där särskild hög sekretess rådde. Vid dessa föredragningar i utredningsinledning fick inte Tunander närvara då han inte var säkerhetsklassad för denna informationsnivå. Ola Tunanders medverkan i och påverkan på Ubåtsutredningens rapport "Perspektiv på ubåtsfrågan", SOU 2001:85, var således betydligt mindre än det framställs i boken.

Boken har så komplext innehåll att jag bedömer att det bara är en relativt liten krets personer, som kan tillgodogöra sig helheten och till fullo förstå vad det är författaren skriver om eftersom det i stor utsträckning handlar om namngivna personer, som troligen är okända för flertalet. Om läsaren inte är insatt över huvud taget i debatten kring undervattensverksamheten som genomförts mot Sverige under Kalla Kriget, är det svårt att få ett sammanhang av det som skrivs i boken.

Efter Kalla Kriget har mycket ny information kommit fram om Sovjetunionens krigsplanläggning och sovjetiska operationer mot. bl.a. Sverige. Flera högre

namngivna f.d. officerare har erkänt att ubåtsoperationer genomförts mot Sverige. Tidigare hemlig sovjetisk undervattensmateriel, farkoster och dykare, har identifierats av observatörer i svenska vatten. Inte något av detta har Tunander tagit upp i sin bok, trots att källorna finns förtecknade i notförteckningar och referenser som publicerats av Bengt Gustafsson, Emil Svensson och Nils-Ove Jansson.

Jag kommer nu att kommentera några av de teser Tunander framför:

Ubåtarna kom från väst

I boken berörs att både Ubåtskommissionens rapport "Ubåtsfrågan 1981 – 1994" från 1995 och Ubåtsutredningen 2001 skrivit att även ubåtar från väst kan ha varit inne på svenskt vatten.

Under Ubåtsutredningens arbete ställde utredaren Rolf Ekéus ett antal muntliga frågor till MUST angående en eventuell koppling mellan Väst och den marina analysgruppen, MANa, som tidigare var en del av MUST. Frågorna relaterade till av utredaren (genom ambassadör Mossberg) funna dokument.

MUST avgav efter utredning av de ställda frågorna ett svar till Regeringen genom en hemlig skrivelse i november 2002 där man förtecknade de åtta observationer (rapporter) som skulle kunna tyda på att det var en västlig undervattensfarkost som observerats. Som jämförelse kan det vara värt att nämna att det i marina analysgruppens arkiv fanns mellan 4 000 – 5 000 olika rapporter.

Det lilla antal rapporter, som eventuellt skulle kunna vara kopplade till väst, har varit som en magnet för olika forskare och debattörer varför jag från Regeringskansliet begärde ut Försvarsmaktens skrivelse. Jag fick ut handlingen med något

maskerad text, inklusive den tidigare kvalificerat hemliga handlingen.

Jag tar i denna recension upp en av dessa händelser eftersom den lyfts fram både av Tunander och av andra författare som ett så kallat bevis på västlig kränkning.

Den 10 februari 1982 observerade en anställd vid Utö skjutfält vad han uppfattade vara en ubåt på långt avstånd öster om Utö. Han observerade föremålet under ca 5 minuter. För att få en bättre observationsplats åkte han sedan i sin bil till Hamnudden. Bilresan tog cirka 15 minuter. När han kom fram kunde han inte få syn på det föremål han tidigare sett. Han körde då till säkerhetschefen för skjutfältet och berättade vad han sett. Ingen rapportering skedde denna dag till Ostkustens Örlogsbas, vilket annars var brukligt i sådana här sammanhang. Säkerhetschefen mindes inte att han ens blev informerad om händelsen när han senare utfrågades.

Vid ett kontakt- och informationsmöte som representanter från ÖrlB O hade med boende på Utö den 18 februari, d.v.s. 8 dagar efter observationen, kom observatören fram till en av officerarna och berättade vad han hade sett. Efter det gjordes en kompletterande telefonutfrågning den 22 februari.

Vid utfrågning av observatören framkom att observationsavståndet var ca 4 000 meter och att kikare användes. Farten bedömdes till 2-3 knop. Det var disigt och det var spridd drivis i området. Skrovet uppfattades som mörkt med en vit text på tornsidan. Texten kunde inte tydas då avståndet var för stort. Förskeppet var längre och låg högre än akterskeppet. Mitt på fördäck fanns ett långsmalt

föremål som kanske kunde vara en person. Inga master kunde observeras. Tornets överkant var obruten liksom framkanten och tornets akterkant övergick ungefär halvvägs till en utbuktning och slutade halvvägs på akterdäck. Tornet var placerat långt akterut. Föremålets längd bedömdes vara ca 50 meter. En skiss bifogades rapporten som upprättades vid ÖrlB O.

Av den beskrivning som gjorts bedömde handläggaren på örlogsbasen att det inte kunde vara en ubåt från WP då utseendet mer liknade en västtysk ubåt och man registrerade handlingen som kvalificerat hemlig.

Kommentarer: I efterhand har mycket arbete lagts ner på denna observation. Ett observationsavstånd på 4 000 meter i disigt väder är väldigt stort, även med kikare. Praktiska prov har gjorts om man

kan utskilja en person på detta avstånd med kikare i en disig omgivning. Om det skulle varit en person på däck på en kränkande ubåt i övervattensläge är den allmänna uppfattningen att man skulle haft mycket hög beredskap att snabbt dyka om exempelvis en av försvarets helikoptrar skulle dyka upp. Att då ha en person på däck skulle försinka en sådan åtgärd. Vid kontroll med SMHI var lufttemperaturen vid tillfället plus 0,8 grader vilket också skulle kunna medföra att däckets var halt. Man gick ju också i spridd drivis.

Vad som är ännu mer märkligt, vilket inte framgår av utfrågningsprotokollet, är att den skiss som har ritats av föremålet som bedömdes vara en ubåt inte har ritats av observatören utan av utfrågaren eller en medhjälpare till honom. Enligt vad som framkommit hade observatören sagt att han var dålig på att rita. Föremålet observerades i bäring 143° och uppgavs ha en kurs på 100°. Kursen stämmer väl med det som utritats i ett bifogat sjökortsavdrag. Skissen på hur föremålet uppfattades är ritad i tvärskurs i förhållande till observatören. Med den angivna bäringen och den inritade kursen skulle aldrig observatören kunna se föremålet som det har framställts och inte heller kunnat bedöma längden till 50 meter. Han ser ju föremålet snett akterifrån i ca 35° vinkel!

Det har i efterhand bedömts att det inte ens är säkert att det är en ubåt som har observerats. Det kan möjligen vara en W-ubåt med sin väl synliga Fez-hydrofon på fördäck som tillfälligt under framfart går upp i mellanläge för att passera ett grundare område.

Med detta exempel vill jag visa att det som av flera författare bedömts som ett av de bästa bevisen på att en västubåt observerats på svenskt sjöterritorium inte håller vid en närmare kritisk granskning.

Det förtjänar här att påpekas att samma slags kritiska granskning var rutin vid arbete med inkomna rapporter om befarad främmande uv-verksamhet.

De italienska Cosmos-ubåtarna

Det är en onekligen fantasieggande tes som Tunander framför, men den svenska underrättelsetjänsten kände väl till Cosmos-systemet. Bl.a. hade två marinofficerare skickats till Italien kring 1988, när undervattensverksamheten mot Sverige var av stor omfattning, och besökte då fabriken. Ledningen på fabriken var mycket vänlig och tillmötesgående och de fick se allt de ville, även inne i farkosterna och även fotografera de olika modellerna.

Underrättelsetjänsten hade med andra ord en mycket god uppfattning om de italienska mindre ubåtarnas och dykarfarkosternas kapacitet. Italienska Cosmosfarkoster har enligt min uppfattning inget att göra med undervattenskränkningarna av Sverige under Kalla Kriget.

Amerikanska hydrofoner i Östersjön

Ola Tunander skriver att en överenskommelse gjorts mellan USA och Sverige i slutet på 1960-talet om utplacering av hydrofonbojar längs den svenska kusten för att kunna täcka den sovjetiska ubåtverksamheten i Östersjön. Av politiska skäl kunde man inte ansluta dessa med kablar iland på samma sätt som med SOSUS systemet utanför Norge. Hydrofonerna skulle ha placerats ut i ytterskärgården eller på öppet hav. De fungerade enligt knapphändiga uppgifter så att den insamlade informationen lagrades och att sedan informationen sändes, via en antenn som kom upp till ytan, med komprimerad snabbsändning till flygplan över Östersjön. Batteribyten och utbyte av

bojarna skedde med hjälp av de italienska små ubåtarna som berörts tidigare. Hydrofonbojarna skulle varit i bruk under hela 1970-talet.

Kommentarer: Några belägg för detta påstående som Tunander gjort finns inte utöver de källor han hänvisar till. Det viktigaste argumentet som faller denna tes är att utan en optisk kontroll av ytan, dvs. ett säkerställande av om det är en undervattensfarkost eller ett övervattenfartyg som orsakar en registrering i hydrofonbojen, är bojens inspelade information utan värde. Därutöver kan anföras att insatsen att under många år hålla liv i ett stort antal utlagda hydrofoner vilka skulle kräva ideliga batteribyten med hjälp av små ubåtar vilka skulle forslas dolda till Östersjön för detta arbete, är ett mycket komplext och omfattande logistiskt arbete. FRA skulle på ett tidigt stadium ha uppmärksammat alla dessa snabbsändningar. Vår militära och civila luftrumsövervakning hade även följt och uppmärksammat de flygningar vilka skulle ha tappat av bojarnas information. Trovärdigheten i denna tes är i princip obefintlig.

Den ”svenska dubbla staten” och nätverket till den ”amerikanska djupa staten”

I kapitel 13 kommer Tunander in på det som juridiskt skulle kunna betecknas som landsförräderi - om det var rätt. Tunander påstår att den svenska inflytelserika eliten, främst inom marinen, inte litade på sina egna politiker utan hade ett närmare samarbete med amerikanarnas och brittenas mariner och underrättelse-tjänster. Samarbetet med svenskarna om ubåtsintrången var en fråga för ”Navy - to - Navy” medan det politiska Sverige hölls utanför.

Viceamiral Bror Stefenson utpekades som den svenska förbindelseofficeren till brittena. Flera svenska officerare ska ha bekräftat för Tunander att han under kränkningen i Hårsfjärden 1982 ingrep och släppte ut ubåtarna samt begränsade våldsanvändning genom eldförbud för minsystemen.

Enligt Tunander har en tidigare svensk marinofficer uppgivit att det var minst 20 personer, främst från marinen, inblandade och att dessa var införstådda med att med att det var västliga ubåtar som var inne på svenska vatten.

Viceamiral Per Rudberg är också en av de som utpekades som misstänkt för otilllåtet västsamarbete av Tunander.

Konteramiral Göran Wallén uppges ha varit inblandad i förnekandet av vissa uppgifter och mörklägging.

Kommentarer: Inga av de påståenden avseende ovan nämnda personer som Tunander gör i boken är annat än en slags redogörelse för rykten, obekräftade uppgifter vilka inte styrks av namngivna källor. Därmed har de ingen relevans i verkligheten eller i sammanhanget. Dessa rykten, på gränsen till ärekränkande, använder Tunander för att de synes styrka hans övriga teorier. Att Sverige har militära kontakter med ett antal olika länder är och har varit sanktionerat av våra olika regeringar under lång tid. Alla länder har olika typer av samverkan inom olika områden. Tidigare fastställde regeringen på regelbunden basis vilka länder Sverige fick ha samverkan med och detta sker sannolikt fortfarande på samma vis.

ÖB-utredningen mars 2000

Då uppgifter om eventuell otillåten samverkan med utländska mariner togs upp i olika media, och även berörde eventuell otillåten samverkan med örlogsfartyg

från väst under örlogsbesök i Sverige där formella regeringsbeslut synes ha saknats, tillsatte dåvarande ÖB Owe Wiktorin i mars 2000 en utredning för att gå till botten med dessa påhopp mot Försvarsmakten. Den tidsperiod som skulle granskas var 1960-, 1970- och 1980-talen. Frågor som skulle besvaras var om uppgifterna i media kunde bekräftas eller inte, samt om den svenska marinen under den angivna tidsperioden träffat överenskommelser med andra länder om samarbete. Här skulle också i så fall svarsfrågan belysas. Utredningen skulle också se över om det gällande regelverket var täckande och fungerade korrekt. Utredningen skulle även granska de uppgifter som framförts av USA:s förre försvarsminister Caspar Weinberger och av några andra utländska höga funktionärer om att det fanns en överenskommelse om att Nato skulle testa den svenska beredskapen genom att med ubåtar tränga in på svenskt territorialvatten.

Utredningen intervjuade ett 30-tal personer, de flesta i hög befattning, vilka lämnade uppgifter om sina eventuella kunskaper om otillåten samverkan, mm.

Utredningens resultat:

Beträffande Weinbergers uttalande kommer utredningen fram till att detta var en i det närmaste osannolik tanke vilket det inte fanns något som helst stöd för. Vissa uppgifter gör gällande att Caspar Weinberger missuppfattat frågeställningen som gjordes under intervjun i svensk TV. Även de andra högre chefer som Tunander använder som viktiga informationslämnare har av andra svenska myndighetsrepresentanter tillfrågats om de uttalanden som de uppges ha gjorts och då svarat att det föreligger missförstånd och att de inte vidare vill diskutera dessa frågor.

Beträffande kontakterna mellan den svenska marinen och västmakternas marinier har utredningen kommit fram till att dessa sedan länge varit upparbetade och berört erfarenhetsutbyte om den tekniska utvecklingen, materielbeställningar och utbildningsfrågor.

Öppenheten på ömse sidor tycks ha varit betydande. Några direkt operativa samverkansfrågor har inte kunnat konstateras och att inga sådana förberedelser har gjorts. Inte ens på hög nivå har några överenskommelser med något Nato-land kunnat beläggas.

Kommentar: Således fann ÖB utredningen i sin rapport till Regeringen ingen grund för att ovan nämnda uppgifter i media skulle vara sanna.

Forskarvärldens uppfattning

Vad anser då forskarvärlden om Tunanders teser? Olika på området erkänt kunniga forskare har under många år haft kritiska synpunkter på hur och med vilka metoder som Tunander bedriver sitt arbete. Flera av dessa dömer i princip helt ut Tunanders teser som rena konspirations-teorier¹ med liten förankring i verkligheten. Även den finske forskaren Ralph Lillbacka² är starkt kritisk till Tunanders forskning.

Slutord

Ola Tunanders nya bok *Det Svenska Ubåtskriget* är en så kallad forskningsrapport med källhänvisningar, referenser, mm. Innehållsmässigt bygger dock stora delar av boken på konspirationsteorier och hörsägen av olika slag. De toppkällor

1. Debattartikel i *Expressen*, 9 dec. 2007 kl. 08.36, av Fredrik Bynander, Magnus Pettersson och Jerker Widén.

2. Intelligence and National Security, 11 Feb. 2014 <http://www.tandfonline.com/loi/fint20>

på hög nivå från USA, Storbritannien och andra länder, som Tunander hänvisar till. skulle med stor sannolikhet kunnat lagföras i respektive land om de uppgifter de lämnat till en obehörig utlänning skulle stämma. Att ansvariga chefer öppet för en svensk forskare skulle delge detaljer om det egna landets eventuellt hemliga operationer och eventuellt hemliga samverkansavtal med Sverige, är inte trovärdigt. Även i USA och Storbritannien finns det mycket strikta regler när hemliga dokument kan frisläppas, och då ofta med strykningar av källor och personnamn, mm.

Boken är mycket svårläst och det är nog bara vissa äldre officerare och forskare som kan tillgodogöra sig innehållet. Det olyckliga är om yngre generationers militärer, och givetvis även civila, tar bokens innehåll som en sanning om vad som hände under den tidsperiod boken täcker. Ett nödvändigt sätt att motverka detta är att Försvarmakten både internt och externt tydligt informerar om historiken i den undervattensverksamhet som under många år pågått mot Sverige.

Två saker är mycket anmärkningsvärda i denna bok som dessutom gör anspråk på att vara en forskningsrapport.

1. Ignorerandet, ifrågasättandet av de föreliggande tre svenska statliga offentliga utredningarnas resultat i denna fråga. (1983, 1995 och 2001 års utredningar.)
2. Påståendet att höga marinofficerare skulle ha gått bakom ryggen på regeringen och konspirerat med utländsk makt.

När svenska officiella statliga utredningar och svenska höga marinofficerares trovärdighet ifrågasätts för att man istället ska tro på en enskilds forskares konspiratoriska teser och vars forskning dessutom har starkt ifrågasatts, då måste man reagera kraftigt. Tunander ifrågasätter ju på detta sätt hela strukturen av hur ledningen av Sverige som ett öppet demokratiskt samhälle fungerar. Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att Tunanders forskningsmetoder inte är vetenskapliga och att kontrollerbara källor i stort saknas.

Tunanders bok och hans olika teser kan i bästa fall betraktas som en slags fiction med ringa förankring i det som verkligen inträffade under åren av undervattenskränkningar. Boken **Det svenska ubåtskriget** har lågt läsvärde!

TIDSKRIFT I SJÖVÄSENDET
FÖRSTA UTGIVNINGÅR 1836
KUNGL. ÖRLOGSMANNASÄLLSKAPET
SVERIGES MARINA AKADEMI

Ansvarig utgivare: Kommendör Per Edling, e-post: publisher@koms.se

Redaktör: Kommendör Lars Wedin, e-post: editor@koms.se

Redaktionens adress: c/o Wedin, 263 Chemin de Plan Perret, 74 920 Combloux, Frankrike. Telefon: +33618501438

Formgivare: Konteramiral Thomas Engevall, e-post: engevall@koms.se

Bankgiro: 454-8731, Organisationsnummer: 835000-4282

Ärenden om prenumeration och övriga administrativa ärenden rörande tidskriften hänvisas till redaktören.

Kungl. Örlogsmannasällskapets postadress:

Teatergatan 3, 1 tr, 111 48 STOCKHOLM

Telefon: 08-664 7018,

E-post: akademien@koms.se

Hemsida: www.koms.se

Bankgiro: 378-2786, Organisationsnummer: 835000-4282

Kungl. Örlogsmannasällskapets biblioteks adress: Amiralitetstorget 7, 371 30 KARLSKRONA Telefon/Telefax: 0455-259 93, E-post: librarian@koms.se

Tidskrift i Sjöväsendet utkommer med minst fyra nummer årligen. 2020 utkommer fem nummer. En ettårig prenumeration kostar 250:- för prenumeranter med postadress inom Sverige och 350:- för prenumeranter med utrikes postadress. Avgiften betalas till bankgiro nr 454-8731 (glöm ej ange namn och adress!).

Om Kungl. Örlogsmannasällskapet så beslutar kan författaren till införd artikel belönas med akademiens medalj, hedersomnämning och/eller penningpris.